

PAPER DETAILS

TITLE: İkinci Dünya Savası Sonrasında Türkiye'nin PTT Alanında Yatırımları

AUTHORS: Kemal ARI

PAGES: 167-184

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/237052>

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE’NİN PTT ALANINDA YATIRIMLARI

Kemal ARI*

Öz

Türkiye, II. Dünya Savaşı’na girmeyerek savaşın yıkımını yaşamadı. Buna karşın ülkede yatırımlar yavaşladı ve önemli bir yoksullaşma görüldü. 1945’de savaş bitince, savaşa giren ülkeler gibi girmeyen ülkeler de ekonomik yatırımlarına hız verdiler. Türkiye, savaşın sonunda, kendi imkânları dâhilinde önemli bir döviz ve altın stokuna sahip bulunuyordu. 1950-1960 arasındaki DP döneminde önemli yatırımlar yapılmış olmasına karşın, bunun öncesinde CHP önemli bir birikim oluşturmuştu. Bu makalede, Türkiye’nin 1945-1950 arasındaki iletişim (PTT) yatırımlarına verdiği önem anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Türkiye, PTT, İletişim.

INVESTMENTS OF TURKEY IN THE FIELD OF PTT FOLLOWING THE WORLD WAR II

Abstract

Turkey did not live the destruction of the World War II by not entering the war. However, investments in the country slowed down and a significant impoverishment was seen. In 1945, when the war ended up, countries which did not entered the war gave a momentum to their economic investments as countries entered the war. Turkey, within its own possibilities, had a significant foreign exchange and gold stocks at the end of the war. Although significant investments were done during the DP period between 1950-1960, RPP created an important saving before then. In this paper, the importance that Turkey had given to investments on communication between 1945-1960 were explained.

Keywords: World War II, Turkey, PTT, Communication.

* Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, (kemal.ari@deu.edu.tr).

Giriş

Günümüz dünyasında iletişim teknolojisi, baş döndürücü bir hızla gelişmektedir. Türkiye’de iletişim araçlarının gelişiminde, 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti’nin büyük bir başarı gösterdiği tezi işlenir. Bu yaklaşım, göreceli olarak doğru bir yaklaşım olmakla birlikte; başarının gelişen teknolojiyle bir koşutluk gösterdiği de söylenebilir. Savaşların, teknolojilerin gelişmesine önemli katkılar sunduğu bilinir. İkinci Dünya Savaşı da iletişim araç gereçlerinin gelişiminde, savaş öncesi dönemle karşılaştırıldığında büyük bir ivme göstermiştir.

Savaş sonrasında ülkeler; savaş yıllarında gelişen iletişim teknolojilerini resmi ve sivil yaşam içinde daha etkili kullanabilmek için yeni yatırımlara yöneldiler. Türkiye de savaşa eylemli olarak katılmamış bir ülke olarak, iletişim alt yapısının kurulmasında, o dönemin koşullarına ve araç gereçlerin ve iletişim sistemlerinin gelişmişlik düzeyine göre önemli yatırım denemelerinde bulundu. Bu hazırlıklar, gerçek meyvesini 1950’den sonra vermeye başladı. Bir anlamda; Demokrat Parti, kendi iktidar döneminden önce Türkiye’de sınırlı olanaklarla da olsa gerçekleştirilmeye çalışılan iletişim teknolojisinin sunduğu yeni olanaklarla, yeni bir ivme yakalayabildi. Bu nedenle Demokrat Parti’nin Posta, Telefon ve Telgraf iletişimindeki başarılarının temelinde, savaş sonrasında Türkiye’nin yaptığı alt yapı çalışmalarının büyük bir katkısı olduğu söylenebilir.

1. Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’e ve II. Dünya Savaşı’na Uzanan Süreç

Modern anlamda iletişim araçlarının atası sayılan posta, telefon ve telgraf hizmetlerinin insanlık tarihinin binlerce yıllık geçmişi içindeki yeri, en fazla son iki yüz yıllık bir zaman dilimine oturur. Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Osmanlı Devleti’nde küçük bir farkla bu gelişmelerin yakından izlendiğini ve buna dönük çabaların özellikle Osmanlı Devleti’nde iş gören ve batı ülkeleriyle bağlantıları güçlü olan yabancı ve Levanten ailelerin elinde gelişme gösterdiği söylenebilir. Devletin posta, telefon ve telgraf hizmetlerine yönelişi, Osmanlı Devleti’nin son yüz yılında modernleşme kavramına yatkın olduğu bilinen Sultan Abdülmecit zamanında gerçekleşti. Posta örgütünün kurulmasında 23 Ekim 1840 tarihinde Sultan Abdülmecit tarafından kurulan Postahane-i Amire önemli bir dönüm noktası oldu. Bu büyük postanenin yapılışına kadar posta taşımacılığı daha dar olanaklarla da olsa yine de yürütülüyordu. Gelişigüzel binalarda toplanan postaların hayvanlarla gidecekleri yerlere taşınması için çabalanmaktaydı. Sultan II. Mahmut dönemine kadar haberleşme yalnızca devlet eliyle yapılıyordu. Bu görevi yerine getirmek için “*sai, ulak, tatar, çapar,*

berid" denilen görevliler kullanılıyordu¹. Sultanın genç yaşta ölümünden sonra, onun zamanında başlayan posta taşımacılığındaki yenilikçi hareket, oğlu Sultan Abdülmecit zamanında ele alınmıştı².

Postaların taşınmasında kullanılan binek hayvanları zaman içinde oldukça çoğaldı. Artık gittikçe çoğalan hayvanlarla yığınlar oluşturan postaların ayrıştırılarak adreslerine gönderilmesi için kullanılan ortamlar ve gelen hayvanların bakımı için gerek duyulan ahırlar yeterli değildi. Yükleriyle uzak yollardan gelen bu hayvanların üzerlerindeki posta denklemleri yıkıldıktan sonra, bunların ayrıştırılması sürerken, kısa süreli de olsa bu hayvanların yeniden geri dönebilmeleri için dinlenmeye, yedirilip beslenmeye gereksinimleri vardı. Hayvan sayısı arttıkça, bu hizmetlerin görülmesi için kullanılan ahır ve ahırların çevresinde hayvan beslemek için kullanılan yem, yulaf, saman ve yonca gibi hayvan gıda maddelerinin saklandığı depo ya da samanlık gibi mekânların da çoğaltılması gerekmektedir. Bu nedenle Yeni Camii yakınlarında bir postane binası yapımına başlandı³. Yeni Camii'den Gülhane'ye doğru uzanan alan o zamanlar ağırlıklı olarak İstanbullu Musevilerin oturduğu bakımsız barakalar ve mezbeleliği anımsatan ortamlarla doluydu. Önce bu yerlerin temizlenerek inşaata hazır bir ortama dönüştürülmesi uzun bir zaman aldı. Ardından büyük postanenin (Postahane-i Amire) temellerinin atılması ve inşaatının tamamlanması dört yıllık bir süre gerektirdi. Bu süre içinde birkaç kez binanın yapımı para sıkıntısı nedeniyle aksamalar yaşasa da tamamlandı ve düzenlenen bir törenle işletmeye açıldı. Yeni bina gerekli işlemlerin yapılması için çok daha uygun bir özelliğe sahipti. Ortalama olarak günde 130 kadar hayvan, bunların güvenliğini sağlayan kırk kadar jandarma ile postaları getiriyor; artık bu binada denklemleri yıkılan hayvanların taşıdığı postalar çok daha kolayca ayrıştırılıyor ve adreslerine gönderilmek için yeniden yola çıkabiliyordu. İstanbul'a gelen postalar doğrudan bu binada teslim alınıyor ve buradan verilebiliyordu. Posta işlerini yürütmekte olan bu birim yönetiminin başındaki kişiye "Posta Nazırı" denildi. İlk başta mektup ve gazete gibi postalar taşınıp adreslerine teslim ediliyordu. Bir süre sonra buna para ve başka türlü ağırlıkça ve hacimce hafif farklı türde eşyaların adreslerine teslim edilmesi eklendi. Bir ara bu yönetimin başına ünlü gazeteci Agâh Efendi getirilmişti. O İngiltere'de bulunduğu yıllarda posta pulu kullanımının ne denli kolaylıklar getirdiğini görmüştü. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ndeki posta işlerinde de posta pulu kullanılması için çalışmalar yapıldı. Böylece 1863 yılında Osmanlı Devleti'nden gönderilen postalarda posta pulu kullanımına başlandı⁴. Osmanlı Devleti'nin kullandığı ilk posta pulları

1 Reşat Alşan, "Cumhuriyetimizin Kuruluşu ve İlk Onbeş Yılında PTT İşletmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IV /17, 1990, s.391; Nesim Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Posta Örgütü", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1985.

2 A.g.m., ss.391-420.

3 Mehmet Ali, Postane-i Amire (Yenicami Postanesi), PTM, S.180, Nisan 1331.

4 Tanrıkut Asaf, *Türkiye PTT Tarihi Teşkilat ve Mevzuatı*, C.1, Efem Matbaacılık, Ankara, 1984, s.301.

Londra'da bastırılmıştı⁵. Osmanlı Devleti imtiyazlar doğrultusunda Avusturya, Fransa, Rusya, Almanya ve İngiltere'ye posta hizmeti için ayrıcalıklar vermişti. Bu ayrıcalıklardan sonra değişik kentlerde 72 postane açıldı. Ancak 1914 yılında; İttihat ve Terakki'nin aldığı bir kararla, yabancı postaneler kapatıldı⁶.

Bu süreçte, posta taşımacılığı ile birlikte yeni ulaştırma ve dağıtma yöntemleri de gelişmekteydi. Posta dağıtımında yeni teknoloji ve yöntemler geliştikçe; dünyada telgraf da önemli bir iletişim aracı olarak kullanılmaya başladı. Osmanlı Devleti pek çok alanda görüldüğünün tersine, telgrafla iletişimin öneminin farkına erken denilecek bir zamanda varmıştı. Morse, elektrikli telgrafı 1837 yılında icat etmiş olmasına ve Avrupa ülkelerinde henüz daha tam olarak telgraf alanında önemli sayılabilecek yatırımlar ortaya çıkmamasına karşın; Osmanlı Hükümeti bu aygıtın önemini kavramış ve telgrafın icat edilmesinden on yıl sonra sarayda, 1847 yılında Sultan Abdülmecit'in huzurunda ilk deneme yapılmıştı⁷. Gözleri önünde yapılan bu denemeden Sultan çok etkilenmişti. Tuttu telgraf aygıtını icat eden Morse'a bir madalya göndererek, onu başarısından dolayı kutladı.

Şimdi posta ile iletişimin yanına ondan çok daha hızlı iletişim aracı olan yeni bir aygıt daha devredeydi. Artık Postane-i Amire'nin bu gelişme karşısında görev ve sorumlulukları daha da genişledi. Posta hizmetleri yanında bu kurum, telgraf hizmetleriyle de uğraşacaktı. Telgraf işlerini yürütmek üzere önce bir Telgraf İdaresi kuruldu. Sonra bu kurum; Postane-i Amire'nin bünyesine alındı. İlk olarak birkaç yüz metrelik hatlar üzerinde telgraf görüşmeleri yapılırken; Kırım Savaşı'nın devreye girmesiyle bu hizmetten daha geniş ölçüde yararlanacak olanaklar ortaya çıktı. Bu savaş sırasında yaygın oranda telgraf hatları döşendi. Bu hatlardan daha çok; askeri amaçlı olarak yararlanılıyordu. Bu savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak Rusya'ya karşı savaşan ülkeler önce iletişimin hızlanması için İstanbul ile Varna arasında bir deniz telgraf kablosu döşediler. Ardından da Varna-Şumnu arasında bir hava hattı kuruldu. Bu hat Rusçuk-Bükreş yoluyla Avusturya-Macaristan'a kadar uzuyor ve orada Avrupa şebekesiyle bağlantı kuruluyordu. Bu hatları kuran ülkeler, bunların mülkiyetini savaştan sonra Osmanlı Devleti'ne bıraktılar. Bunu önemli bir fırsat olarak gören Osmanlı Devleti 1855 yılında İstanbul-Edirne hattını çektirerek, bu hattı bağlaşıklarından kalan telgraf hattıyla birleştirmek için uğraştı. Bu aşamadan sonra da Balkanlar üzerinden gelen hattı; Anadolu'nun içlerine dek yaymak için, 1860 yılında İstanbul-Ankara hattı döşendi. Ancak çalışmalara aynı hızla devam edildi ve bir yıl sonra bu hat Kerkük'e kadar uzatıldı⁸.

5 Yakup Gümrükçü, "Türkiye'de PTT Hizmetleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.10, s.2773.

6 A.g.m., s.2773.

7 Önder Niyazi, "Türkiye'de İlk Telgraf Tecrübesi", *Pos-tel*, C.5, S.7, İstanbul, 1963, s.11
Durukal Hüsnü Sadık, "İlk Türk Telgrafcısı Billurizade Mehmet Efendi'ye Ait İki Mühim Vesika", *Güvercin*, S.5, İstanbul, 1956, s.2

8 Alşan, a.g.m., s.392.

II. Abdülhamit iletişim hizmetlerine son derece önem veren bir padişah'tı. Ülkede yeni ve modern okulların yapılması; posta teşkilatının güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması; telgraf hizmetlerinin ülkenin en kuytu köşelerine dek gönderilmesi onun genel politikalarından biri oldu. Bunda sultanın özgürlükçü akımlara karşı yaygın bir hafiye örgütü kurdurmasının da etkisi vardı. O, ülkenin neresinde ne olduğunu öğrenmek istiyordu. Kendi yönetimine karşı oluşacak bir darbe hareketine karşı, gittikçe yaygınlaşan bir kurum olan hafiyelik teşkilatının iletişim için kullanacağı en etkili araç telgraf hatlarıydı. Amacı ne olursa olsun; bu yatırımlar iletişim alanında Osmanlı Devleti'nde önemli ölçüde gelişmeyi tetikledi. Bu hızlı gelişme, uluslararası posta taşımacılığı ve telgrafla ilgili telekomünikasyon birliklerinin kurulmasında da sonuçlarını gösterdi. 1865 yılında telgraf iletişimi ile ilgili olarak kurulmuş olan Uluslararası Telekomünikasyon adlı kuruluşun öncülerinden olan Osmanlı Devleti; 1876 yılında uluslararası posta taşımacılığına geçti ve iki yıl sonra da (UPU) Uluslararası Posta Birliği adlı örgütün kurucular arasında yer aldı⁹. Telle işleyen telgrafların yerini, zaman içinde kurulan telsiz telgraflar almaya başladı. 1906 yılında, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olan Trablusgarp'ta ilk olarak telsiz telgraf kullanıldı. Bu teknoloji İstanbul'a geldiğinde yıl 1917'ydi¹⁰. Telgraf iletişiminin yaygın bir durum alması üzerine devlet, gerekli donanımı sağlamak üzere bir fabrika kurarak, bu makinelerin üretimini kendisi sağlamaya başladı¹¹.

Telefon kullanımı telgrafta göre daha geç bir dönemde gelişmeye başladı. Manuel telefonun Osmanlı Devleti'nde kullanımı, 1909 yılına denk gelmekteydi. O zamana dek, Posta ve Telgraf Nezareti olarak hizmet gören kurumun adı, telefonun devreye girmesi ve yayılmaya başlamasıyla Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti adını aldı. 1913 yılında bu bakanlık, bir genel müdürlüğe çevrilerek; Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü oldu.

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı içinde, özellikle telgraf hizmetlerinden son derece verimli biçimde yararlanıldı. Özveriyle telgrafçıların, Kurtuluş Savaşı'nda unutulmaz hizmetleri oldu¹². 1918 yılında posta hizmetleri deniz ve demiryolu taşıtlarıyla gerçekleştiriliyordu. Bu nedenle posta tatarlarının görevine son verildi. Kurtuluş Savaşı başladığında da Ankara'da, 1920 yılında bir Posta Müdürlüğü kuruldu. Bu müdürlük savaşın bitiminde İstanbul'daki örgütlerle birleştirildi.

1920'de de Ankara'da bir posta müdürlüğü kurulmuştu. Saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul'daki genel müdürlükle Ankara'daki işletme birleştirildi. Kurtuluş Savaşı bittiğinde, 4 Şubat 1924 tarihinde çıkarılan 406 sayılı Telefon ve Telgraf Yasası ile ülkenin her yanında telefon tesis edilmesi ve bu görevin de PTT Genel Müdürlüğü'ne verilmesi kararlaştırıldı. 1926 yılında

9 A.g.m., s.391.

10 A.g.m., s.392.

11 Yazıcı Nesimi, "Osmanlı Telgraf Fabrikası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.22, İstanbul, 1983, s.75.

12 Çardak Muttalıp, *Telgrafçı Manastırlı Hamdi Bey, Özyürek Basımevi*, İstanbul, 1984, s.3.

Ankara’da hizmet vermek üzere Türkiye’nin ilk otomatik telefon santrali kuruldu. 2.000 hatlı bu santral, Ankara’da hizmet veriyordu. 1 Eylül 1929 tarihinde ise tek devreli ilk şehirlerarası haberleşme hattı oluşturuldu. Ankara İstanbul arasında gerçekleştirilen bu telefon hattın yapımı; yeni bir dönemin başlangıcını da haber veriyordu. İstanbul’la Ankara arasında ilk kez telefon görüşmesi yapılmasından bir süre sonra uluslararası telefon görüşmelerine geçildi. İki yıl sonra, İstanbul’la Sofya arasında telefon görüşmesi gerçekleştirildi¹³. Telefon tesislerinin işletmesi 9 Nisan 1936 tarihli bir anlaşma uyarınca İngiliz Telefon Şirketi’nden satın alındı. Artık iletişim, ulusal bir özelliğe kavuşmuştu¹⁴. İzmir’de ise o zamana dek, belediyenin de ortak olduğu Siemens Aleksi ve Ericsson adlı şirketle yürüttüğü telefon hizmetleri, 1936’da görüşmelerin başlaması sonrasında, 1938 yılında bütünüyle devlet tarafından satın alınarak Nafia vekâletinin eline geçti¹⁵. Bu yıllar, modern telefon teknolojisinin geliştiği yıllardı. Bir yandan telsiz-telefon denemeleri yapılırken, öte yandan kuranportör hatlarla, aynı hatta çok sayıda telefon konuşması yapmak olanaklı olmuştu. Bu teknolojinin Türkiye’ye gelişi, 1934 yılıdır. Bu yıl içinde, Ankara ile Eskişehir arasında kuranportör hattı üzerinden çoklu görüşme gerçekleştirilmişti¹⁶.

Cumhuriyet dönemine bakıldığında, ana hatlarıyla, PTT hizmetlerinin gerçek anlamda ulusçu kimliğini, Cumhuriyet döneminde kazandığı söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, PTT ile ilgili değişik tarihlerde değişik yasal düzenlemeler yapıldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında PTT Dâhiliye Vekâleti ’ne bağlı bir genel müdürlük olarak çalışmaktaydı. Bu yıllarda ülke on üç bölgeye ayrılmıştı. Her bölgede genel müdürlüğe bağlı olan bir başmüdürlük bulunuyordu. Bunlar da Ankara, Adana, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Konya, Sivas, Trabzon ve Van’da bulunuyordu¹⁷. Bunlardan Edirne Başmüdürlüğü 1931 yılında kaldırıldı. Böylece başmüdürlüklerin sayısı 12’ye indirildi. Doğu Trakya’nın sorumluluğu İstanbul’daki başmüdürlüğe bırakıldı¹⁸.

1933 yılında katma bütçeli bir yönetim haline getirilen Nafia Vekâleti ’ne (Bayındırlık Bakanlığı) bağlandı¹⁹. Bu dönemde PTT Genel Müdürlüğü’nü on yıl boyunca Mehmet Fahri Şun gerçekleştirdi. Bayındırlık Bakanlığı’na bağlanan kurum İkinci Dünya Savaşı’na girilirken; Münakalat Bakanlığı (Ulaştırma Bakanlığı)’na bağlandı. Savaş sonrasında; Demokrat Parti zamanında, 1954 yılında da Kamu İktisadi Teşkilatı kapsamına alındı.

13 Gümrükçü, *a.g.m.*, s.2774.

14 Diker, *Cumhuriyet’in...*, s.155; yine bkz.: *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s.267.

15 Geniş bilgi için bkz.: Sadık Kurt, *İzmir’de Kamusal Hizmetler: 1850-1950*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir, 2012, ss.255-290; ayrıca yine bkz.: Tanrıkkurt, *a.g.e.*.

16 Gümrükçü, *a.g.m.*, s.2774.

17 Alşan, *a.g.m.*, s.393.

18 *A.g.m.*, s.394.

19 *A.g.m.*, s.394.

PTT, Cumhuriyet ilan edildiğinde 601 merkezde görev yapmaktaydı. Bu sayı, 1924 yılında 603'e çıktı. Şube sayıları da önceki yıla göre artış gösterdi. Yıllar içinde merkez ve şube sayısı gittikçe arttı²⁰. 1924 yılında posta hizmetleri için 4.780.208 lire ayrılmıştı. 1941 yılına gelindiğinde bu oran 14.941.924 liraya yükseldi. 1923 yılında PTT'de çalışan kişi sayısı 5.760'tı. Merkez sayısı 601'di. 2.500 kilometrelik kara yolunda 33 oto sürücüsü, 151 araba ve 534 öteki türde taşıma araçları kullanılarak posta taşınıyordu. Aynı yıl içinde 4 adet motorlu araç kullanılıyordu. Motosiklet ve bisiklet sayısı da 4'tü. Yurt içinde 35.740.000 mektup taşınmış, 269.000 koli ve 216.000 de telgraf havalesi gerçekleştirilmişti. 1940 yılına bakıldığında, personel sayısı 10.559'a çıkmıştı. Merkez sayısı 621'di. Şube sayısı 224'e ulaşmıştı. 21.262 kilometrelik karayolunda 300 oto sürücüsü, 224 araba, 990 diğer araçla posta hizmeti yürütülüyordu. Motorlu araç sayısı 41'di. Buna ek olarak 317 motosiklet vardı. Bu yıl içinde yurt içinde 101.476 mektup adresine ulaştırılmış; koli sayısı 775.000'e çıkmış; telgraf havalesi de 2.928.000 olmuştu. Yurt dışı postacılıkta da önemli artışlar görülmüştü²¹.

2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ve Yeni Yatırımlar

İkinci dünya Savaşı, dünyayı büyük bir ateş topu haline getirdi. Başta Avrupa merkezli olmak üzere; Rusya üzerinden Japonya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılan, Akdeniz dünyasını kapsayan ve oradan Afrika kıtasına sıçrayan savaş, bütün dünyaya büyük acılar getirdi. Türkiye bu savaş yıllarında, İsmet İnönü'nün liderliğinde, olağanüstü önlemler almasına, uygulanan savaş ekonomisi nedeniyle büyük yokluklar ve kıtlıklar yaşanmasına karşın; savaşa eylemli olarak girmeden uzak kalmayı başardı.

Savaşlar genel olarak, savaşa dönük bir ekonomi ve teknolojik gelişim sağlayan temel etkenlerden biri olduğu için; İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan savaş araç gereçleri, haberleşme ve iletişim gibi konularda da büyük bir ekonomik dönüşüm ve teknolojik atılım sağlandı. Başta telgraf ve telefon sistemi olmak üzere, bu tür araç gereçler önemli ölçüde geliştirildi. Bu sürece koşut olarak, daha güçlü iletişim altyapıları oluşturmayı, daha yeni teknolojiler bulunup denenmeyi ve uygulamayı, bu uygulama aşamasında da yeni yöntem ve sistemler oluşturmayı yanında getirdi. Bu gelişme, bu tür hizmet ve teknolojilerin alt yapı hizmetlerindeki rolünün daha da ortaya çıkmasını sağladığı gibi; insanoğlunun gündelik yaşamında da büyük bir ufuk gelişmesine neden oldu. Savaş koşulları daha hızlı iletişim gereksinimini, bunun etkili biçimde kullanımını; bu alanda uzmanlaşmayı; temel altyapı yatırımları yapılırken, bu konunun ne kadar öncelikli olduğunu kanıtlamıştı. Savaş yıllarında, savaşa katılan pek çok ülkenin ağır bombardımanlar sonucu çeşitli altyapı sistemlerinde büyük çöküşler, yıkıntılar ve ağır zararlar ortaya çıktı. Yeniden toparlanmak kaygısıyla, bu ülkelerde büyük bir yenilik, atılım ve teknolojik hareketlilik görüldü.

20 A.g.m., s.395.; yine bkz.: Nesimi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Postalar ve Atatürk Türkiye'si'nde Postacılık*, İletişim Yay., Ankara, 1981, ss.159-160.

21 *Geçmişten Günümüze Posta*, ss.228.-232.

Türkiye'ye gelince; bu ülke savaşa katılmamış, insan kaynaklarını büyük ölçüde korumuş, küresel olarak kendini gösteren ekonomik sarsıntılardan etkilenmiş olmakla birlikte, uygulamış olduğu ağır savaş ekonomisi ve yoğun tasarruf önlemleri nedeniyle, savaş sonunda önemli oranda bir sermaye birikimine ulaşmıştı. Savaş bitince Türkiye; Sovyetler Birliği'nde daha da katı bir durum alan komünist tehlike karşısında, hiç düşünmeksizin seçeneğini liberal, batılı demokrasilerden yana koydu. Cumhurbaşkanı İnönü yaptığı konuşmalarda bunu açıkça vurguluyordu. Zaten Atatürk'ün ölümünden önce, temelde yapmak istediği de batılı anlamda demokratik bir Türkiye yaratmaktı. Atatürk döneminde Türkiye'de önemli bir kalkınma atılımı başlatıldı. 1930 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ağır etkisiyle, planlı kalkınma dönemine geçildi. Ancak bu hızlı atılım; önce dünya ekonomik bunalımının bütün ülkelerde görülen olumsuz etkileri nedeniyle olumsuz darbeler aldı. İkinci Dünya Savaşı bittiğinde artık savaş nedeniyle kapanmış olan limanlar yeniden ticari etkinliklere başladılar. Mal akışı ihracat ve ithalat yönünde hız kazandı. Türkiye, savaşın bitiminde artık batılı anlamda demokrasiye geçmeye karar verdi.

Bu yeni dönem, kalkınma savaşımında yeni adımlar atılmasını gerektiriyordu. Önce Türkiye kendi öz kaynaklarıyla, ardından da ucuz kredi ve bağış yöntemiyle yapılan yardımlarla; pek çok alanda olduğu gibi; artık ticari hareketlilik ve verimliliğin ayrılmaz bir parçası haline de gelmiş olan ulaştırma ve iletişim hizmetlerinde yeni bir açılım yönüne gitti. Tek partiden çok partiye giden süreçte, iletişimin ana omurgasını oluşturan telgraf, telefon ve posta hizmetlerinin daha düzgün yerine getirilmesi için oluşturulan Münakalat Vekâleti, Türkçe sözcük dizinine uygun olarak "*Ulaştırma Bakanlığı*" adını aldı. Savaş bittiğinde, Ulaştırma Bakanlığı'nda bakanlık görevini, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önemli komutanlarından Ali Fuat Cebesoy yerine getiriyordu. Ondan önce de bir süre Recep Peker bu görevi yerine getirmişti. Recep Peker'in ardından, Ulaştırma Bakanlığı'na getirilen Ali Fuat Cebesoy zamanında, ileriye doğru posta, telgraf ve telefon hizmetlerinin alt yapısının oluşturulmasında önemli kararlar alındı ve kimi adımlar atıldı. "*Posta, Telefon ve Telgraf Umum Müdürlüğü*" Münakalat Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapıyordu. Bu daire, savaş sonrasında, Münakalat Bakanlığı'nın temel iletişim hizmetlerini daha sağlıklı ve sistemli biçimde yerine getirilmesiyle ilgili kapsamlı raporlar hazırlamaktaydı. Bu raporlardan birine göre; İkinci Dünya Savaşı'nın hemen bitiminde önce var olan durumla ilgili bir durum saptaması yaptı. Buna göre İstanbul, Ankara ve İzmir gibi Türkiye'nin en büyük üç kentinde telefon santralleri son derece sıkışık bir durumdaydı²². Bu üç kentte telefon santralleri bu denli sıkışıklık gösteriyorsa, daha az gelişmiş öteki Anadolu kentlerinin durumunu tahmin etmek zor olmasa gerek. Bu genel saptamadan hareketle, sıkışıklığın aşılması için neler yapılması gerektiğine ilişkin görüşler de öne atılması gerekmekteydi. Bu nedenle ilgili raporda, bu sıkışık durumu düzeltmek için yeni santraller kurulmasının zorunlu

22 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1., 34.

olduğuna dikkat çekiliyordu. Bunun için elbette, gerekli donanım yurt dışından getirileceğine göre, belli oranda döviz sağlanması gerekliliği vardı. Bu tarihlerde, döviz karşılığından yurt dışından kimi araç gereç getirmeye yönelmek, son derece zor ve uzun yasal süreçleri gerektiren bir uğraşyı zorunlu kılıyordu. Bu nedenle; ilgili birim, Maliye Bakanlığı'na bu araç gerecin alınması için gerekli olan dövizin sağlanması için başvurular yapmıştı. Ancak bu başvurunun daha ilk aşamasında, o dönem için son derece doğal olan kimi engeller derhal ortaya çıkmıştı. Hükümetin onayından geçmeden Maliye Vekâleti'ne yazılan bir yazının, sonuca ulaşmak için hiçbir öneminin olmadığı, zaten bir süre sonra Maliye Vekâleti'nden gelen 17 Mart 1945 tarihli bir yazıdan anlaşılmıştı. Anlaşılan o ki, bu istekte bulunan Posta Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü, öngördüğü yatırım için gerekli döviz, hükümet programına aldırarak istemiş, ancak bunun için yanlış bir girişimde bulunmuştu. Bu nedenle Maliye Vekâleti 1945 yılı döviz cetvellerine ait kararnamede yapılacak yeni yatırımlar için bu tür isteklerin, hükümet tarafından benimsenmiş bir programa dayandırılması gereğinden söz etmekteydi. Bu nedenle de istenilen yatırımların yapılabilmesi için gerekli dövizin sağlanması için, bu programın ilgili bakanlıklara gönderilmesi; bunlardan gelecek yanıtlar sonucunda hükümetin onayının alınması gerektiği belirtiliyordu. Bu konuda, Vekâletten gelen yazının anlaşılmayacak bir yanı yoktu. Çünkü o zamana dek, PTT yönetimi bu tür yatırımlar için döviz isteğinde bulunduğu zaman bu bir genel müdürlük olarak değil; Ulaştırma Bakanlığı tarafından yapılan bir program içinde gerçekleştirmektedir²³. Bununla birlikte, Maliye Bakanlığı'ndan istenen ödenek, karşılaşılan yeni bir durumdu. İletişim ve buna ilişkin yatırımlar yapmak son derece önemli olduğuna göre, bu süreci hızlandıracak kimi öneriler de yanında geliyordu. Yönetimsel olarak, izlenen yöntemlerin dışına çıkmaya mevzuat izin vermiyordu. Bu nedenle Maliye Vekâleti, kimi öngörülerde bulunmuş; PTT Yönetimi'ni yönlendirmiş ve bu yönlendirmeye göre bir program hazırlanmasını hızlandırmıştı. Sonuçta; PTT Yönetimi, ilgili yol ve yöntemleri izleyerek, programa uygun biçimde ilgili kurumun yapı, kuruluş ve işletme işlerini kolaylaştırmak amacıyla sekiz yıllık bir program hazırlamayı başarmıştı²⁴.

O tarihlerde İzmir'in, Ankara'daki Yenışehir'in ve İstanbul'un Şişli ilçesinde telefon santralleri gerek bağlı abone ve gerekse iletişim yoğunluğu bakımından son derece sıkışık bir durumda bulunuyordu. Bu nedenle ilgili santrallerin güçlendirilmesi ve işletmeye açılmasına ilişkin gerekli donanımın her türlü çözüme başvurularak bir an önce ülkeye getirilmesi gerekli görülüyordu. Başbakanlığa bu gelişmeleri özetleyerek anlatan bir yazı yazan Münakalat Vekili Ali Fuat Cebesoy; böyle geniş ve ivedi kuruluş ve işletmeleri içeren programın bakanlar kurulu tarafından bir an önce onaylanmasını istedi. Programın uygulanabilmesi için gerekli malzemenin sağlanmasını gerektiren koşullar ve

23 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1., 34.

24 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1., 34.

olanaklar üzerinde durularak, buna göre hareket etmenin zorunluluğu anlatıldı. Bu nedenle hareketi kolaylaştırmak için, senelere göre ayrılmış gruplarda değişiklikler yapılabilir ve bunu sağlayabilmek için de değişikliği onama yetkisinin bakanlığa verilmesini istemekteydi²⁵.

Ali Fuat Cebesoy tarafından imzalanmış olan bu raporda; ülkenin gereksinimi olan Posta, Telefon ve Telgraf işlemlerinin tümü için, dönemin dilinde “gönderişme” deyimini kullanılması dikkat çekmektedir²⁶. “Gönderişme” yani bir malı ya da bilgiyi bir yerden başka bir yere gönderme eyleminde bulunma anlamında kullanılan bu deyim, resmi raporlara da yansımaktaydı. Bunun yanı sıra; “Gönderişme ve Haberleşme” deyimini de bu deyimini güçlendirmek için kullanılan bir deyimdir. Dönemin ta 1930’lu yıllardan beri gelen dilde özleşme hareketinin önemli bir örneği olarak bu sözcüğün kullanılması oldukça anlamlıdır. Bu kültürel vurgu bir yana; iletişim teknolojilerinin ve yöntemlerinin geliştirilmesi açısından bakıldığında temel sorun “gönderişme” ve haberleşme araçlarının iyileştirilmesi, yaygınlaştırılması ve çoğaltılmasıydı²⁷.

İlgili raporda yıllardan beri bu işlerin daha iyi sonuçlar vermesi için çalışıldığı belirtilmekteydi. Gelineen noktada ise, bu uzun sürecin sonunda olumlu sonuçlar alındığı görülmüyordu. Ancak yine de yapılacak çok daha işler olduğuna vurgu yapılarak; yeni adımlar atmak gerekiyordu. Oysa bütçe olanakları sınırlıydı. Bu nedenle “gönderişme” (bir malı ya da maddeyi iletme) ve haberleşme gereksinimlerini yerine getirecek düzey yine de yeterli sayılamazdı. Ancak 4655 sayılı kanunun kabul edilmesinden sonra bu gereksinimin bütünüyle karşılanması için, Münakalat Bakanlığınca daha ciddi ve temelli önlemler alınması gerekiyordu. İlgili makamların temsilcilerinden oluşan bir kurul oluşturularak bu görüşleri içeren bir rapor hazırlanmış ve bu rapor Genelkurmay Başkanlığı’na ve Başbakanlığa iletilmişti. Bu raporda askeri amaçlı yatırımlar da gerektiği için; önemi büyüktü ve bunu ikinci bir programla tamamlanması uygun görülmüştü.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülkenin genel olarak durumu ise şöyleydi: Posta ve telgraf servisini veren 757 PTT merkezi vardı. Bu merkezlerden ayrı olarak 560 bayi şubesi ve mektup ile gazete kabul eden 360 demiryolu istasyonu bulunuyordu. Böylece bütün posta işlerini bu 1.677 merkez ve şube yürütmekteydi.

Posta gönderilmeleri kara yoluyla eklemlendirilmiş devlet demir yolları, deniz yolları ve hava yolları İşletme Umum Müdürlükleri araçlarıyla yapıyordu. Bu şebekede 550 kadar, yüklenici aracılığıyla işletilen kamyon ve araba kullanılıyordu. Bunun yanı sıra özellikle kimi dağlık yörelerde posta taşıma işinde hayvanlar kullanılıyordu. Ulaştırma güçlüklerine karşın, posta

25 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 34.

26 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 35.

27 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 34.

servisi, savaştan önceki senelere bakarak, herhangi bir sınırlamaya uğratılmamış; tam tersine önemli gelişme kaydetmişti. Artan posta maddelerini demir yolları yönetiminin tahsis edilen furgon bölmelerine sığdırmak olanaklı değildi. Bu nedenle postaların demir yolları yönetimlerinin devamlı yardımıyla sağlanan yük vagonlarıyla sevklerinin sağlanması için çaba gösteriliyordu. Bunun yanı sıra sayısı beş adet olan posta trenleri de çalışmaktaydı²⁸. Ancak posta hizmetleri için ayrılmış olan bu beş adet trenin hızı yeterli değildi. Bu nedenle PTT işletmesi, bu beş adet posta treninin daha fazla hız yapması gerektiğini düşünmekteydi. En önemli sorunlardan biri de yola çıkan postaların gidecekleri yerlere göre ayrıştırma işlemleri idi. Zamandan kazanmak ve gecikmeleri önlemek üzere; bu ayrıştırma işleminin, posta vagonları yola çıktığında, buralarda yapılmasıydı. Böylece vagonlarda bu ayrıştırma işi yapıldığı zaman, posta gideceği yere çok daha hızlı biçimde ulaşabilirdi. Ancak vagonların yetersizliği yüzünden bu uygulama yapılamıyordu. Bu nedenle zorunlu olarak postalar bir merkezden başka bir merkeze kapalı çanta yöntemiyle sevk ediliyordu. Kapalı çanta ile bir merkeze bırakılan postaların, orada ayrıştırmaları için, yeni bir işlem yapılmasına gereksinim vardı. Bu nedenle posta taşıması ve dağıtımının daha güvenli ve kolaylıkla sağlanması için ortalama 50 adet posta vagonuna gerek vardı. Bunun yanı sıra deniz motoru, kamyon, kamyonet, otomobil, motorbot, bisiklet ve elektrikli el arabalarına da şiddetle gereksinim duyulmaktaydı²⁹.

Telgraf şebekesi ise, ancak ilçe ve bazı bucak merkezlerine kadar erişebilmekteydi. Bunu bütün bucaklara ve ekonomik durumu bulunan köylere kadar götürmek, bütün büyük merkezleri modern yazıcı telgraf makineleriyle donatmak, teknik bakımından gerekli görülecek demir telgraf tellerini bakıra çevirmek, hat arızalarını çabuk giderebilmek ve telgraf dağıtımını çabuklaştırma için servise motorlu araçlar sağlamak gerekiyordu. Telsiz telgrafa gelince; İstanbul'da bulunan telsiz telgraf istasyonları Avrupa'nın çeşitli başkentleri ile Amerikan'ın New York kentiyle haberleşebilmekteydi. Ancak bu telsiz verici istasyonu bir tek verici postasına sahip olduğu için haberleşme merkezleriyle aralıklı olarak çalışmaktaydı. Bu durum verimliliği azaltıyor ve telgrafların gecikmesini sağlayabiliyordu³⁰. Bu sakıncayı önlemek, trafiğin gerektirdiği duruma göre ileri ülkelerde olduğu gibi bir ya da birkaç muhabir merkeze bir verici posta ayırmak için İstanbul verici telsiz istasyonunun genişletilerek ya da yeri değiştirilerek, iki verici postasıyla ve alıcı istasyonunun da yeni alıcı cihazlarla donatılmasında zorunluluk görülmekteydi³¹.

Telefonun durumu ise şöyleydi: 1935 yılında ülkede 18 bin telefon abonesi vardı. On sene sonra bu durum, 28.000'e ulaşmıştı. On yıl önce Türkiye nüfusu yaklaşık 16 milyonken, geçen on yıl içinde yaklaşık 18 milyona ulaşmıştı. Gelişen

28 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 35.

29 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 35.

30 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 36.

31 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 36.

teknolojiyle karşılaştırıldığında; 10.000 abone artışı hiç de yeterli görülemezdi. Dönemin koşullarına uygun bir saptama yapıldığında; telefon abone sayısının on binlerle değil, yüz binlerle ifade edilmesi gerekiyordu. Toplumsal isteklerin savaş sonrasında arttığı da görülmekteydi. Öyle ki birçok kent ve kasabalarda halk bulundukları yerlerde telefon yapılmasını istemekteydi. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde telefona abone olmak isteyenlerin sayısı artıyor ve istatistiklerin yerine getirilmesini bekliyorlardı. Oysa bu kentlerde bu isteklerin karşılanmasında zorluklar vardı. Özellikle İstanbul telefon santralleri gerek bağlı abone oranı ve gerekse haberleşme yoğunluğu bakımından en üst doyumluluk düzeyine ulaşmıştı. Bu nedenle yeni yatırımlar yapmadan abone isteklerini karşılamak olanaksız gibiydi. Bu sebeplerden ötürü, İstanbul'da yeni telefon santrallerinin kurulması ve bu kentteki küçük santrallerin otomatığa çevrilmesi gerekiyordu. Ankara, Şişli, İzmir telefon santrallerinin bir an önce kurulmasına gerek vardı. İzmir'de Karşıyaka, Bornova ve Buca santrallerinin otomatığa çevrilmesi gerekiyordu. Yine Ödemiş santralinin yenilenmesi düşünülmekteydi. İstanbul, Ankara ve İzmir şebekelerinin ve santrallerinin güçlendirilmesi ve bu nedenle de genişletilmesi gerekiyordu. Bu yerleşim yerleri dışında, bütün Türkiye'nin genelinde toplumun beklentileri vardı ve hükümet bunlar için yeni yatırımlara gitmeliydi³².

Şimdi bu durumda, PTT işletmesinin önünde önemli kimi sorunlar vardı. Öncelikli olarak çekilecek hatlarda kullanılacak yeni araç gerecin sağlanması önemli bir alım yapmak gerekiyordu. Yine eskimiş hatların yenileştirilmesi işi de önemli ve zorlu bir uğraşmayı gerektiriyordu. Telefon ve telgraf iletişiminin iyileştirilmesi için, yabancı ülkelerde kullanılan anjekte direk sağlanmalıydı. Bu direkler, ortak standart ölçüleri olan, doğa koşullarına karşı direnç gücü yüksek ahşap direklerdi. Her türlü hatların ve bu hatların işletilmesi için gerekli olan birimlerin, savaş sonrası yeni durumun koşullarına göre iyileştirilmesi gerekiyordu. PTT Merkezi bulunmayan kasabalarda, gerekli hazırlıklar yapılarak; telefon ve telgraf merkezi açmak gerekiyordu. Türkiye'nin genelinde, PTT'nin servis hizmetleri için kullanılan toplam bina sayısı 884'tü. Bu binaların 559'u kiralanmış; 325'i de yönetimin kendisine aitti. Kiralanmış olan binalar genellikle PTT servislerinin gereklerine uygun olmadığı gibi var olan binalar da bu günün gereksinimlerini karşılamak için yeterli değildi. Telgraf ve telefon tesislerinin kiralık binalarda işletilmesi uygun olmadığından, servis bakımından çok sıkışık bulunan yerlerde işletme gereksinimini karşılayacak binalar yaptırılması zorunlu bulunuyordu³³.

Bu tarihlerde, PTT'nin öncelikle yapmak istediği diğer iş de bir matbaa kurmaktı. 4454 sayılı Teşkilat Kanunu ile PTT yönetimine kimi parasal olanaklar sağlansın diye diğer resmi dairelerle hayır kurumlarına ait evrak ve pulların bastırılması görevi verilmişti. PTT yönetimi matbu evraka fazla oranda

32 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 36.

33 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 37.

gereksinimi olan bir işletmeydi. Matbu evrakın basılıp hazırlanması ve değerli pul, kartpostal gibi işletme gereklerinin sağlanması açısından böyle bir matbaa kurulabilirse, PTT pekâlâ bundan önemli ölçüde gelir elde edebilirdi³⁴.

Yeni yatırımlar, iyileştirme çalışmaları, yeni merkezlerin açılması ve şebeke ağının daha da genişletilmesi için gerekli olan para, 42.130.000 lira olarak hesaplanmıştı³⁵.

Hükümet elbette bu son derece iyimser, geleceğe ilişkin olumlu yönleri olan programa ilgisiz kalamazdı. Belki bütün bu istenilen şeyleri bir anda yerine getirmesi olanaklı olmayabilirdi. Ancak savaş sonrasında yeniden bir kalkınma sürecine girmek hem gerekli hem de doğal bir evre olduğuna göre; gündelik yaşamın daha modern bir özelliğe kavuşmasının ve ileride olası bir savaş durumunda iletişim hizmetlerinin iyileştirilmesinin önemi yadsınamazdı. Geleceğin ne getireceğini o gün için kestirmek olanaklı değildi. İletişimin ve posta hizmetlerinin sağlıklı biçimde işletilebilmesinin ne denli gerekli olduğu görülmüştü. Doğru ve düzgün bir iletişim olmadığında sağlıklı bir ticaret yapma olanağı bile bulunmuyordu. Nitekim o zamana dek Türkiye savaş yıllarında olası düşman denizaltılarının sızmasına karşı limanlarını kapatmıştı. Şimdi savaştan sonra; o zamana değin uluslararası taşımacılık yapma deneyimi olmayan Münakalat Vekâleti, Türkiye karasuları dışına çıkacak kuru yük taşımacılığına da hazırlanıyordu³⁶.

Bu raporlar doğrultusunda ülkede yoğun bir iletişim yatırımı gerçekleştirildi. Yoğun çalışmalarla dolu iki yılın sonuna gelindiğinde; Sivas ile Erzurum arasında 425 kilometrelik telefon devresinin inşaatı tamamlanmış ve işletmeye açılmıştı. Eskişehir-Balıkesir ve Kütahya-Tavşanlı üzerinde 305 kilometre uzunluğunda bir telefon hattı döşenmişti. Böylece Balıkesir'in Ankara ile telgraf ve telefon iletişimi aktarımlı olmaktan çıkacak ve bir ara istasyon olmadan doğrudan sağlanmış olacaktı. Ankara ile İzmir arasında yapılan 700 kilometrelik telefon devresinin yapımı da yine bu dönemde tamamlandı. Ankara ve İzmir, birbirine oldukça uzak iki önemli kentti. İzmir, büyük bir ticari hacmin döndüğü liman kentiydi. Bu liman, Türkiye'nin tarım ürünlerinin ihraç edildiği liman olarak öne çıkmıştı ve çevresinde çoğu Levanten aileler olmak üzere canlı bir gemi acenteciliği vardı. Savaş yıllarında İzmir Limanı neredeyse bütünüyle devre dışı kalmış, yakın çevredeki küçük iskelelerden küçük motorlu taşıtlarla yük taşınmaya başlanmıştı. Savaş sonrasında liman girişi mayınlardan temizlenmişti. Böylece İzmir Limanı'nın kuzeyinde ve güneyinde yer alan küçük iskelelere dağılmış ve toplam oranı büyük ölçüde düşmüş olan ticaret yeniden İzmir Limanı'na aktarılmıştı³⁷. Şimdi ticari anlamda Türkiye'nin en önemli nefes

34 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 37.

35 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 37.

36 Kemal Arı, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir Limanı", *Türk Ticaret Tarihi Sempozyumu: I* (İzmir ve Doğu Akdeniz), İzmir, 2009, ss.309-323

37 A.g.m., s.315.

borularından biri olan İzmir'in Ankara ile düzgün, sorunsuz ve hızlı bir iletişim kurabilmesi son derece önemliydi. Ankara İzmir hattı "kuranportör" (aktarıcı) araçlarıyla donatılarak hizmete sokulmuştu. İki yılda döşenen telefon ve telgraf hatlarının uzunluğu 1.430 kilometreyi buluyordu. Bunun için harcanmış olan para ise 2.850.000 lirayı bulmuştu³⁸.

Bu tamamlanan projelere ek olarak, yapımı süren çok daha ağır yükü olan projeler de vardı. 2.000 kilometrelik Sivas-Samsun, Sivas-Trabzon, Sivas-Malatya-Elazığ-Diyarbakır, Erzurum-Trabzon, Ankara-Konya, İzmir-Balıkesir-Bursa telefon devrelerine 1947 yılı içinde başlanmıştı. Bu denli büyük ve kapsamlı bir şebeke ağı içeren hatların iki yıl içinde, yani çok partili siyasi yaşama geçiş yılı olan 1950'den önce bitirilmesi planlanmıştı. Bunun için yoğun bir hazırlığa başlanmış, projeler hazırlanmış, yapım için malzemeler alınmıştı. Bu devreleri telgraf ve telefon "kuranportör" cihazlarıyla donatmak üzere General Elektrik firmasıyla 5.500.000 liralık sözleşme de imzalanmıştı. Tek Parti yönetimi, çok önem verdiği telefon, telgraf ve posta işlerinde hızlı yol almak için yabancı yatırımcı firmalarla işbirliğine gitmekten geri kalmıyordu³⁹. İmroz Adası kablosunu ana karaya bağlayan ve deniz altından geçen kablo parçalanmıştı. Bu nedenle ada ile telefon ve telgraf iletişimi kesilmiş durumdaydı. Bu dönemde İmroz ile Karatepe arasına yeni bir deniz kablosu çekilerek, iletişim ve haberleşme yeniden sağlanmıştı. Bütün bunlara ek olarak, yeni posta, telefon ve telgraf merkezleri de açılmıştı. Türkiye'nin değişik noktalarındaki bu merkezlerin, ana şebekelere bağlanması için, toplam 335 kilometre uzunluğunda hat çekilmişti. Zaten var olan hatlar için de 94 kilometre uzunluğunda yeni tel çekilme zorunluluğu oluşmuştu⁴⁰.

En kötü havalarda en uzak ülkelerle haberleşmeye uygun dayanıklılıkta olmak üzere Ankara ve İstanbul'da kurulacak telsiz telgraf ve telsiz telefon istasyonlarının iki yıl içinde kurulması ve bu istasyonların işler bir duruma getirilmesi isteniyordu. Bunun için bir İngiliz Firmasıyla sözleşme imzalanması için hazırlıklar yapılmaktaydı. Bu istasyon binası için yaklaşık 3.500.000 lira harcanacaktı. Yine Ankara, İstanbul, İzmir gibi Türkiye'nin üç önemli kentinde kent içi telefonlarının kurulması ve çoğaltılması için de harekete geçildi. Bu nedenle LM. Erikson isimindeki İsveç ve Le Materiel Telefonique adlı Fransız firmalarıyla anlaşıldı. Bu iki yabancı firma ile yapılan sözleşmenin toplam bedeli 6.500.000 lirayı buluyordu. Böylece, 7.000 abonelik olan Ankara telefon santralleri 17.000'e; 3.000 abonelik olan İzmir telefon santrallerinin de 7.200 ve 18.000 abonelik olan İstanbul telefon santralleri 25.840'a çıkarılacaktı. Var olan durumla karşılaştırıldığında, bu yatırımlarla birlikte üç kentteki telefon santrali artışı, yüzde ellilik oranın üzerine çıkacaktı. Le Materiel Telefonique firmasıyla Beyoğlu santrallerinin enerji tesisatının bütünüyle yenileştirilmesi konusunda

38 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1.

39 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1.

40 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1.

da uzlaşmaya varıldı. Yeniden kurulacak olan “kuranportör” telefon hatları üzerinden karşılıklı konuşmayı kolaylaştırmak üzere 80 pozisyonlu büyük bir şehirlerarası masa kurulması tasarlandı. Bu firma, bu masayı kuracak ve işletmeye açacaktı. Sözleşme imzalandıktan sonra adı geçen firma çalışmaya başlamıştı. Bu işin toplam bedeli 3.500.000 lirayı buluyordu. Çeşitli yabancı firmalara da 7.000.000 liralık telgraf ve telefon hat malzemesi sipariş edilmişti. Sipariş edilen bu malzemeler ülkeye gelmeye başlamıştı. Posta ulaştırmasının hızla yerine getirilmesini sağlamak için postaların vagonlarda ayrıştırılması için artık daha net adımlar atılmıştı. Postaların ayırımı hareket noktasında bekleyerek değil, vagonlar hareket halindeyken, yolculuk sırasında yapılabilecekti. Bu nedenle 50 adet posta vagonu siparişi verildi. Bu vagonlar için de 4,5-5 milyon lira harcanacaktı. Hazırlanmış olan iş programlarının gerçekleştirilmesi için gerekli olan 33 binadan 11 adedinin ihalesi 1946 yılında yapıldı. Geriye kalan 22 binanın da plan ve projeleri hazırlanmıştı. Çankırı-Kastamonu, Adana-Maraş-Gazi Antep telefon hatlarının yapılması için de karar verilmişti. Bu devrelerin toplam uzunluğu 680 kilometreydi. Bu projenin 1947 yılı içinde ülkenin kendi olanaklarıyla, yani kendi eleman ve araçlarıyla yapılması düşünülmüştü.

Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra 1940'lara kadar telgraf ağırlıklı olarak önemini korudu. Bu tarihlerden sonra, telefon giderek daha ağırlıklı bir iletişim aracı olarak kullanılmaya başlandı. 1940 yılından sonra telgraf yatırımları daha az yer tutmaya ve kişi başına kullanılan oranlarda düşmeler görülmeye başladı. Örneğin, yurt içinde 1940 yılında 1000 kişiye 468,2'ye düşerken, 1950 yılında bu sayı 343,4'e düştü. İlerleyen yıllar içinde telgraf kullanma oranı daha da geri gitti. Bu, daha modern bir iletişim aracı olan telefonun telgrafın yerini almasıyla ilgili bir durumdu. Bu süreçte, az da olsa kentleşme oranı artmış, modern yaşam biçimi savaş öncesine göre karşılaştırıldığında daha ileriye doğru bir ivmeye yönelmişti. Telgrafın amansız rakibi olan telefonun yanında, yine telgrafa karşı yeni rakipler ortaya çıktı: Bunlar teleks ve teleteks gibi iletişim araçlarıydı. Kullanımı daha kolay ve taşınabilirliği özelliği daha fazla olan bu aygıtlar; telgrafa olan ilginin azalmasında önemli etkenler olarak ortaya çıktı. Bunlardan en etkili olan teleks ilk kez, 1938 yılında Türkiye'de Anadolu Ajansı tarafından kullanılmıştı. Ancak ikinci dünya savaşının bitimini izleyen yıllarda bu aracın kullanımı daha da arttı ve yaygınlaştı. Önce devlet kurumlarında kullanılan teleks, 1950'li yıllara gelindiğinde pek çok özel firma tarafından kullanılmaya başlandı⁴¹. Böylece, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Tek Parti Dönemi'nde hızlı bir iletişim programı başlatılmış ve gelişen teknolojiye koşut olarak, ülkenin gereksinimlerini sağlamak için çaba harcanıyordu. Dönemin hükümet programlarında en fazla öncelik verilen konuların başında iletişim ve posta işleri gelmekteydi⁴². Bu işleyen sistemin içinde yer alan personelin özlük haklarıyla ilgili pek çok düzenleme yapılarak, kurumsallaşma yönünde önemli adımlar atıldı.

41 Diker, *Cumhuriyet'in...*, s.155; yine bkz.: *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s.267.

42 B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1.

Sonuç

14 Mayıs 1950 tarihinde, Türkiye yeni bir siyasal sürece geçti. Cumhuriyetin kuruluşuyla yaşıt olan Cumhuriyet Halk Partisi; bu tarihte seçimi kazanan Demokrat Parti'ye iktidarı devretti. Demokrat Parti Hükümeti işbaşına geçtiğinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış olan dünyada ve doğal olarak Türkiye'de koşullar artık büyük ölçüde değişmişti. Savaşın zarar gören ülkeler, ekonomik durumlarını düzeltmek ve alt yapı eksikliklerini gidermek için yoğun bir çaba harcamaya başlamışlardı. Savaş, pek çok alanda olduğu gibi iletişim alanında da önemli "Ar-Ge" çalışmalarına tanıklık etmiş ve böylelikle savaş öncesinin teknolojik düzeyini aşan bir haberleşme sistemi, bu sistemi tamamlayacak yeni donanım ve iletişim araçları ortaya çıkmıştı. Daha çok işlevi olan ve yatırım maliyeti yönüyle daha çok kolaylıklar getiren bu yeni teknoloji, eski pahalı teknolojiye göre çok daha yaygın bir ağı kurulmasına olanak sağlıyordu. Demokrat Parti; ekonominin pek çok alanında yoğun yatırımlara yöneldi. Başta karayolları olmak üzere, deniz ulaşımı ve taşımacılığının alt yapısı olan limanlarda; fabrikalar, karayolları ve ilgili pek çok alanda ekonomik yatırımlara yöneldi. Bu alanlardan biri de iletişim ve posta ağının yaygınlaştırılmasıydı. 1954 yılında Kamu İktisadi Teşebbüsü haline getirildi. Bu özelliğini, 1980'li yıllara kadar korudu.

Her dönem, kendinden sonraki dönemlere bir birikim bırakacağına göre; Tek Parti Dönemi'ndeki yatırımlar, Demokrat Parti dönemine önemli kazanımlar olarak devredildi. Yeni hükümete düşen, bu zamana dek yapılmış yatırımları daha da ileri götürmektir. İktidar dönemine ilişkin özellikle dış borçlanma boyutunda kimi eleştiriler getirilse de; özellikle altyapı, limanlar, yollar ve iletişim alanlarında Demokrat Parti, önemli yatırımların altına imza attı. Bu çalışmalar ileriye doğru önemli bir birikim sağlamıştı. Demokrat Parti de, kendi döneminin ekonomik yatırımları içinde bu alanda önemli kararlar aldı. Bunların en önemlisi hiç kuşkusuz, 1954 yılındaki düzenleme ile PTT'ye yeni bir statü verilmesiydi. Bir anlamda, savaşın bitişiyle birlikte, savaş ekonomisinin ağır yükünden sıyrılan Türkiye, bir bocalama dönemi yaşasa da, önemli oranda yatırımlara yeniden yönelmişti. Bu alanlardan biri de posta, telgraf ve telefon işleriyle ilgili alanlardaydı. Türkiye'nin yol sorunu kadar önemli görülen iletişim sorununu köklü biçimde çözmek için önemli adımlar atıldı. Posta ve iletişim sektörü, dünyayla bütünleşmenin, kaynaşmanın ve hatta ortak hareket etmenin bir parçası olarak görülüyordu. Demokrat Parti; Cumhuriyet Halk Partisi'nden aldığı bu mirası daha ileri düzeylere taşımak için önemli çabalar gösterdi. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini göstermesi açısından önemli bir yeri olan iletişim ve posta örgütlenmesi; Türkiye'de kendine özgü ve ilgili dönemin koşulları içinde bir gelişme süreci göstermiş ve bu zorlu süreçten sonra günümüzdeki düzeyine ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

- B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1.
B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 34.
B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 35.
B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 36.
B.C.A., 030, 10, 14, 81, 1, 37.

II. Kitaplar ve Makaleler

- AKABA, M. Münfahham, *Türkiye'de Pul ve Pulculuk*, İstanbul, 1963.
ALEMDAR, Korkmaz, *Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri*, Ankara, 1981.
ASAF, Tanrıkut, *Türkiye PTT Tarihi Teşkilat ve Mevzuatı*, C.1, Efem Matbaacılık, Ankara, 1984.
ALŞAN, Reşat "Cumhuriyetimizin Kuruluşu ve İlk Onbeş Yılında PTT İşletmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IV/17, 1990, ss.190-200.
ATILLA, Nedim, *İzmir Posta Tarihi (1841-2001)*, İzmir Büyükşehir Kültür Yayınları, İzmir, 2001.
BUYAN, Sükan, "Posta Tarihi ve Postalarımız", TC Münakalat Vekâleti, *PTT Dergisi*, S.14, Ankara, 1939.
ÇARDAK, Muttalip, *Telgrafçı Manastırlı Hamdi Bey*, İstanbul, 1984.
ÇARDAK, Muttalip, *Telgrafçı Manastırlı Hamdi Bey*, Özyürek Basımevi, İstanbul, 1984.
DÖKER, Handan, *Cumhuriyetin İlk Döneminde Haberleşmenin Gelişimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 1995.
DURUKAL, Hüsnü Sadık, "İlk Türk Telgrafçısı Billurizade Mehmet Efendi'ye Ait Uki Mühim Vesika", *Güvercin*, S.5, İstanbul, 1956.
Geçmişten Günümüze Posta, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007.
GÖKOĞLU, Baha, *Telgrafçılıkta Anadolu'muz ve Mustafa Efendi*, İstanbul, 1933.

- GÜLESER, Aykara, "Ülkemizde Yabancı Devlet Postaları ve Posta Uzmanları; *PTT Dergisi*, S.2, Ankara, 1985.
- GÜMRÜKÇÜ, Yakup, "Türkiye'de PTT Hizmetleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, 2002.
- KAÇAR, Mustafa, "Telgrafın Doğuşu ve Haberleşmede Devrim", *Dünden Yarına Haberleşmenin Serüveni*, Haberleşme, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- KUYAK, Salih, "Posta Tarihi ve kapitülasyon Postaneleri"; *Tarih ve Toplum Dergisi*, S.1, İstanbul, 1984.
- Mehmet Ali, Postane-i Amire (Yenicami Postanesi), *PTM*, S.180, Nisan 1331.
- ÖNDER, Niyazi, "Türkiye'de İlk Telgraf Tecrübesi", *Pos-tel*, C.5, S.7, İstanbul, 1963.
- TC Ulaştırma Bakanlığı, *Cumhuriyetin 75. Yılında Ulaştırma ve Haberleşme*, Başbakanlık Yayınları, Ankara, 1998.
- YAZICI, Nesimi, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar ve Atatürk Türkiyeğinde Postacılık*, Ankara, 1981.
- _____, "Osmanlı Telgraf Fabrikası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.22, İstanbul, 1983.
- _____, "Türk Posta Tarihinden"; *Dünden Yarına Haberleşmenin Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.